

Wprowadzenie

Zestaw tekstów w przygotowanym przez nas tomie powstał w dość specyficznym momencie. Artykuły, które zdecydowaliśmy się włączyć do książki, zostały pierwotnie zaprezentowane jako referaty wygłoszone w czasie konferencji naukowej zatytułowanej „Współczesne problemy społeczne w dynamicznej rzeczywistości”, będącej jubileuszem prof. Jolanty Grotowskiej-Leder. Konferencja odbyła się w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego w październiku 2021 r. i było to wydarzenie niezwykle, nie tylko ze względu na osobę jubilatki. Dla większości uczestniczek i uczestników obrad była to pierwsza od półtora roku konferencja naukowa w „starym” stylu, czytaj: nie online. Rozmawialiśmy, siedząc wspólnie w sali konferencyjnej, w czasie rzeczywistym, widząc się (choć z twarzami częściowo zasłoniętymi maseczkami); mieliśmy nawet okazję wspólnie wypić kawę i zjeść obiad. W tamtym okresie było to coś naprawdę wyjątkowego.

Pandemia COVID-19 jest ważnym, pokoleniowym doświadczeniem. Kształtuje ono nasze poczucie czasu (mówimy na przykład „przed pandemią”, „w pandemii”, „po pandemii”, „w czasie pierwszej fali”, „przed szczepieniami”...), zmienia nasze podejście do pracy, nauki, medycyny, zdrowia, polityki, religii, a także metodologii i praktyki badań społecznych. Pandemia COVID-19 musiała również w pewnym stopniu zmienić sposób, w jaki postrzegamy problemy społeczne: niektóre z nich stały się na pewien czas mniej istotne, inne przybrały na znaczeniu, jeszcze inne wówczas się pojawiły lub dopiero w czasie pandemii zdaliśmy sobie sprawę z ich istnienia.

Nic dziwnego, że gros prezentowanych w październiku 2021 r. w ramach konferencji wystąpień dotyczyło w jakiś sposób pandemii COVID-19, a ściślej: kwestii i problemów społecznych, które uwiaryściły się w sytuacji społecznej izolacji, poczucia zagrożenia życia i zdrowia, rosnącego niepokoju o los własny i najbliższych, ale też wizji nadchodzących problemów gospodarczych i załamania publicznych systemów wsparcia w zakresie ochrony zdrowia i pomocy społecznej.

Na publikację składa się dziewięć tekstów naukowych. Większość z nich odnosi się do rzeczywistości pandemicznej, kierując naszą uwagę w stronę nowych sposobów konceptualizacji i doświadczania problemów społecznych, a także organizowania przeciwdziałania im po marcu 2020 r. Książkę otwierają trzy artykuły o charakterze teoretycznym. Ich autorzy podjęli poszukiwania nowych ram do opisu i analizy problemów społecznych. Pierwszy z nich dotyczy problemów społecznych w ogóle, dwa następne – niepełnosprawności i starzenia się.

Tekst autorstwa Andrzeja Słabonia zatytułowany *Procesy kompensacyjne w rozwiązywaniu problemów społecznych* jest teoretycznym wkładem w socjologię problemów społecznych. Autor zajmuje się kwestiami powstawania, tworzenia, rozwiązywania i regulowania problemów społecznych. Analizuje rolę procesów kompensacyjnych (wyrównywania deficytów różnych grup i środowisk społecznych) podczas ich powstawania i rozwiązywania. Zwraca uwagę Czytelniczek i Czytelników na zjawisko spontanicznej kompensacji oraz na zachodzenie procesów ukrytej ekskluzji jako charakterystycznych dla „państwa bezpieczeństwa socjalnego”. Alternatywną propozycją jest program pozytywnej polityki społecznej, opierającej się na działaniach zmierzających do kształtowania zadowolenia z życia, zwiększania poczucia szczęścia oraz poprawiania samopoczucia osób pozostających w kręgu jej oddziaływania.

Ewa Giermanowska w tekście pt. *Niepełnosprawność, praca rynkowa i nierynkowa w perspektywie polityki życia i otwierania „okien możliwości”* wskazuje zróżnicowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami, których świadomość stawia pod znakiem zapytania sensowność idei aktywizacji zawodowej i tzw. aktywnej polityki społecznej w stosunku do grup słabszych społecznie i wykluczonych. Autorka poddaje analizie alternatywne do *welfare-to-work* koncepcje polityki emancypacji i polityki życia jako bardziej trafne ramy analizy sytuacji osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy oraz w społeczeństwie w ogóle. Posiłkując się pojęciem „okien możliwości”, autorka konkluduje: „osoby z niepełnosprawnościami w epoce późnej nowoczesności powinny mieć możliwości wyboru różnych stylów życia, opartych nie tylko na wykonywaniu pracy zarobkowej, ale także na angażowaniu się w inne aktywności, które są użyteczne dla społeczeństwa”.

W artykule pt. *Teoria subkultury starości a niektóre zjawiska społeczne dotyczące ludzi starszych* Marek Niezabitowski poszukuje definicji, cech charakterystycznych i czynników sprzyjających powstawaniu subkultury starości. Przyjmuje skoncentrowaną na aspekcie świadomościowym teorię subkultury starości amerykańskiej socjolożki Arlie Hochschild. Autor stawia tezę o rozsuwaniu się światów ludzi starszych i młodszych, a także wskazuje inne możliwe okoliczności powstawania rozmaitych form subkultury starości oraz praktyczne implikacje zastosowania takiego podejścia badawczego.

Po tekstach teoretycznych druga część zbioru poświęcona została prezentacji wyników badań empirycznych, ukazujących różnorodne aspekty współczesnych problemów społecznych. Pandemia COVID-19 najsilniej i prawdopodobnie najokrutniej wpłynęła na sytuację osób już wcześniej samotnych i izolowanych społecznie: starszych i z niepełnosprawnością. O tym zjawisku traktują dwa kolejne artykuły.

Magdalena Wieczorkowska, Paweł Przyłęcki i Agnieszka Pawlak-Kałużyńska w tekście *Pandemia SARS-CoV-2 jako czynnik wykluczenia społecznego osób starszych* analizują, w jaki sposób pandemia pogłębiła wykluczenie społeczne osób starszych. Jako grupa wymieniana najczęściej na pierwszym miejscu jako szczególnie zagrożona ciężkim przebiegiem choroby lub śmiercią w sytuacji zakażenia koronawirusem seniorzy doświadczyli (i być może wciąż jeszcze doświadczają)

jeszcze głębszej izolacji społecznej niż przed pandemią. W artykule zaprezentowano wyniki badania zrealizowanego w czerwcu 2020 r., dotyczące psychospołecznych i zdrowotnych skutków lockdownu i izolacji wśród osób w wieku powyżej 55 roku życia w Polsce, a także porównano je z rezultatami innego badania, zrealizowanego na reprezentatywnej, ogólnopolskiej próbie. Autorzy określają pandemię czynnikiem wykluczenia społecznych osób starszych, wskazując np. na pogłębienie się samotności osób starszych, drastyczne zmniejszenie intensywności spotkań rodzinnych i towarzyskich oraz pogorszenie się ich kondycji psychicznej.

Agnieszka Murawska w artykule pt. *Działalność organizacji pozarządowych na rzecz rozwiązywania aktualnych problemów społecznych – pandemia COVID-19* również nawiązuje do sytuacji osób starszych, choć przyjmuje szerszą perspektywę działalności III sektora, kierowanej do różnorodnych grup społecznie słabszych i zagrożonych wykluczeniem. Do opisu zjawisk związanych z COVID-19 autorka stosuje koncepcję traumy, podkreślając nagłość, radykalność i bezwzględność doświadczenia pandemii. Autorka dokonuje ciekawego spostrzeżenia, że za sprawą lockdownu wszyscy przez jakiś czas doświadczaliśmy sytuacji zamknięcia, izolacji i wykluczenia z wielu obszarów życia społecznego, wcześniej będących udziałem przede wszystkim osób starszych i z niepełnosprawnościami. Prezentuje problemy, z jakimi musiały skonfrontować się organizacje pozarządowe wraz z ogłoszeniem stanu epidemiologicznego i wprowadzeniem obostrzeń, oraz różnorodne sposoby radzenia sobie w tej trudnej sytuacji. Według autorki NGOsy wykazały się wysokim poziomem zaangażowania w niesienie pomocy w czasie pandemii, co umożliwiło szybkie dostosowanie działań do nowo zaistniałej sytuacji. Działania związane z radzeniem sobie z pierwszą falą pandemii (np. dostarczanie jedzenia i innych niezbędnych towarów i kontaktowanie się z najbardziej izolowanymi seniorami i osobami z niepełnosprawnościami, szycie i dystrybucja maseczek) przez jakiś czas zdominowały działalność NGOśów o zupełnie innym profilu i nie pozwalały im na wykonywanie w sposób ciągły zadań, do których zostały powołane. Pandemia stanowiła wyzwanie, szansę na rozwój (zastosowanie nowych metod pracy i komunikacji), innowacje, ale obnażyła też słabości w systemie finansowania i zarządzania w organizacjach III sektora.

W kolejnym tekście Marta Karkowska proponuje spojrzeć na życie w czasie pandemii z perspektywy mikrospołecznej. W artykule zatytułowanym *Życie w czasie pandemii COVID-19. Przeobrażenia kontaktów i relacji między ludźmi* prezentuje wyniki badań jakościowych, zrealizowanych w drugim roku pandemii z udziałem osób w różnym wieku i o zróżnicowanym statusie społeczno-ekonomicznym, za pomocą wywiadów swobodnych pogłębionych, prowadzonych online. Autorka analizuje społeczne skutki pandemii: w swoim tekście przedstawia zmiany dokonujące się w życiu badanych w wymiarach domowym i rodzinnym, relacji społecznych, działalności zawodowej, oraz refleksje respondentów/respondentek na temat życia, wartości oraz odczuwanych w czasie pandemii emocji, a także podejmowanych wyborów.

Następny artykuł, autorstwa Andy'ego Christiana Körbera, sytuuje się w obszarze socjologii religii. Przedmiotem tekstu pt. *Polaryzacja wokół kwestii związanych*

z religią i religijnością na przykładzie nowomiedialnego sporu o otwarte kościoły podczas Świąt Wielkanocnych w 2021 r. jest dyskurs internetowy dotyczący otwartych (według niektórych słusznie, według innych – bezprawnie i wbrew rozsądkowi) kościołów w Polsce w okresie Świąt Wielkiejnocy 2021. Autor zastanawia się, w jaki sposób w sferze publicznej reprezentowane są podziały społeczne w obszarze religii i religijności. Zastosowawszy analizę ramowania w badaniu 162 tekstów z popularnych polskich mediów internetowych, autor wyróżnia i rekonstruuje 12 ram medialnych, obrazując spolaryzowany dyskurs o religii i religijności w naszym kraju.

Przedostatni artykuł w tomie dotyczy form i trybów pracy, które upowszechniły się w czasie pandemii COVID-19, lecz które – jak wskazuje Piotr Binder – rozwijały się w Polsce jeszcze przed pandemią. W tekście zatytułowanym *Od incydentów do pracy zdalnej. Przedpandemiczne doświadczenia pracujących z domu w czasie lockdownu* autor dokonuje analizy przedpandemicznych doświadczeń pracy zdalnej z perspektywy teorii granic. Materiał empiryczny zebrany został w toku 49 wywiadów jakościowych, dane obejmują relacje badanych dotyczące ich przedpandemicznych doświadczeń zawodowych, ze szczególnym uwzględnieniem zakresu doświadczeń, ich treści oraz stosunku badanych do pracy wykonywanej zdalnie w okresie poprzedzającym pandemię. Autor proponuje typologię przedpandemicznych doświadczeń pracy zdalnej i konkluduje, że „ewolucja praktyk związanych z pracą zdalną, jak i rosnące zainteresowanie tym trybem pracy zostały zainicjowane na długo przed wybuchem pandemii”.

Książkę zamyka artykuł Andrzeja Kacprzaka zatytułowany *Glajchszalt resocjalizacyjny – opinie skazanych kobiet i mężczyzn na temat przygotowania do życia na wolności w warunkach polskiego więzienia*. Tekst dotyczy procesu resocjalizacji w Polsce, a napisany został na podstawie relacji osób znających system więziennictwa „od podszewki”: samych osadzonych. Na podstawie materiału empirycznego zebranego w toku skoncentrowanych wywiadów grupowych z więźniami i więźniarkami autor zarysowuje, jak sam to nazywa, „specyficzny kontekst polskiej penitencjarystyki”, kreśląc przy tym dogłębny i przejmujący, a jednocześnie bardzo interesujący poznawczo i cenny aplikacyjnie obraz procesu resocjalizacji, która w zasadzie nie istnieje, i demaskując paradoksy, zaniedbania i błędy systemu, który zamiast przygotowywać do życia poza więzieniem, uczy zależności i praktycznie skazuje na rychły do niego powrót.

Zawarte w tomie teksty mają bardzo różnorodny charakter, reprezentują odmienne perspektywy teoretyczne, podejścia badawcze, strategie upowszechniania wyników badań. Mamy nadzieję, że Czytelniczki i Czytelnicy potraktują tę różnorodność jako atut publikacji i z przyjemnością zagłębią się w lekturę tych ciekawych artykułów, tak jak stało się to naszym udziałem.

Serdecznie dziękuję autorkom i autorom za przyczynienie się do powstania tej publikacji.

Łódź, październik 2022 r.
Paulina Bunio-Mroczek